

Mukaddime-i İbn-i Haldun Tercümesi, İndeksli Tıpkıbasım,
Hazırlayan: Yusuf Turan Günaydın, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları,
Ankara 2016

Mehmet Öz*

İslâm düşüncesi tarihinin müstesna şahsiyetlerinden birisi, merhum Cemil Meriç'in ifadesiyle "Kendi Semâsında Tek Yıldız" olan İbn Haldun'un *Mukaddime* adlı ünlü eserinin Pirizâde Mehmed Sahib tarafından yapılan ve 1730-31'de I. Mahmud'a sunulan tercümesi Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tıpkıbasım olarak yayınlanmıştır. Kitapta, Yusuf Turan Günaydın tarafından yapılan, eserin Latin harflerine göre karma bir indeksi yer almaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Tire Necip Paşa Kütüphanesi'nde bulunan yazma nüshanın yayını olan bu eserde indeksteki kelimelerin Arap harfli yazılışları da parantez içinde verilmiştir. Eser yazma olduğundan hazırlayan tarafından varak numaraları eklenmiştir. Bilindiği üzere Tire'deki kütüphane, Sadrazamlık da yapan Mahmud Nedim Paşa'nın babası, II. Mahmud dönemi Osmanlı devlet adamlarından Mehmed Necip Paşa tarafından, Baruthane Nazırı olduğu sırada yaptırılmıştır (1827-28).

Pirizâde'nin tercümesinde yer almayan altıncı bölüm daha sonra İsmail Ferruh Efendi tarafından çevrilmiş ve eser 1857-58'de basılmıştır. Daha sonra Ahmed Cevdet Paşa aynı bölümü tekrar çevirip eserin çevirisini tamamlamıştır (1860-61). *Mukaddime* Cumhuriyet döneminde de bir kaç kez çevrilip basılmıştır.

Basılan yazma bir vakıf eserdir. 372 varaklı yazmanın müstensihisi Mehmed bin Ali adlı bir kişidir. Eserin başında mütercim talik kırmasıyla yazılmış bir önsözü vardır. Eser ise nesih yazı ile yazılmıştır. Yazmayı vakfeden kişi olarak eserin başındaki vakıf kaydı ve oradaki mühürde ve yine en sondaki mühürde "Muhammed en-Necib" (Mehmed Necip Paşa) olarak yazılıdır. Metindeki ayetler ve Arapça

ibareler bazen kırmızı mürekkepli divitle yazılmış bazen de bunların üzerine kırmızı çizgi çekilmiştir.

Bu yayın vesilesiyle İbn Haldun ve eseri hakkında kısaca bazı bilgileri vermekte yarar var. Mukaddime yazarı Abdurrahman Ebu Zeyd Velîyüddin İbn Haldun 1332-1406 arasında yaşamıştır. İbn Haldun olarak anılması, atalarından Halid bin Osman'ın Endülüs'e gelince adının Mağrib-Endülüs geleneğine göre Haldun oluşundan ileri gelmektedir. Atalarından Endülüs'e ilk gelen Halid bin Osman'ın adı Endülüs'te saygı ifadesi olarak *Haldun* şeklinde kullanılmış, onun soyundan gelenler de Benî Haldun/Haldunoğulları olarak anıldı. Bugünkü Sevilla (İşbiliye)'da siyasi açıdan da önemli roller oynayan aile Kastilya kralının Müslüman şehirlerini ele geçirdiği dönemde daha güvenli bir yer olarak Hafsîlerin merkezi olan Tunus'a yerleşti. Dedeleri siyasetle uğraştı. Babası Muhammed ise ilim ve eğitimle meşgul oldu. Babası ve başka alimlerden Arapça, edebiyat, hadis, fıkıh gibi alanlarda ilim tahsil etti.

Zamanında Tunus'ta Hafsîler, Fas'ta Merinîler, Endülüs'te Nasrîler (Beni Ahmer), Tilemsen'de Abdülvadiler, Mısır'da Memluklar egemendi. Bu devletler hem kendi aralarında rekabet ediyor hem de iç kavgalarla uğraşıyorlardı.

Hayatı ilim ve siyasetle geçen İbn Haldun, Kuzey Afrika'daki görevleri sırasında kabileler ve yaşantıları hakkında yakından gözlemlerde bulundu. Hizmetinde bulunduğu hükümdarlar ve devletlerin yapılarını inceledi. Kabileler arası çatışmaları yatıştırmakla görevlendirilmesi üzerine *Benî Arif* kabilesinin yanına gider. Kabile ileri gelenlerinin de ricasıyla Sultan'dan orada kalmak üzere izin alır. Benî Tucin bölgesindeki *İbn Selame* kalesine yerleşir. Burada kaldığı dört yılda *el-İber* adlı tarihini yazmaya başlar. Eserin birinci cildi *Mukad-*

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; mehnoz@hacettepe.edu.tr

dime'nin ilk müsveddeleri 1377'de biter ve diğer ciltlere geçer. Kaynak eserlere ulaşmak için Sultan Ebu'l-Abbas'dan izin alarak Tunus'a gider ve burada *el-İber*'in Mukaddime, Kuzey Afrika Arap ve Berber hanedanları, İslam öncesi ve sonrası Arap tarihini konu alan kısmını ihtiva eden Tunus nüshasını hazırlar.

1382'de hacca gitmek için Tunus'tan ayrılan İbn Haldun yolda hacdan vazgeçip Kahire'ye, henüz tahta geçen Memluk sultanı Melikü'z-Zahir Berkuk'un yanına gitti. Burada dersler verdi ve hitabeti ve derin bilgisiyle takdir topladı. Maliki kadıkdutlığına ve bilahare Zahiriyeye-Berkukiye müderrisliğine tayin edildi. Daha sonra da müderrislikler, Baybars Hankâhı Başkanlığı, Maliki başkadılığı gibi görevlerde bulundu.

Mısır'da iken *el-İber*'e doğudaki kavimlerin ve hanedanların tarihini ekler, Mukaddimedede bazı düzeltmeler yapar. 1401-1406 arasında dört kez daha kadılık makamına getirilen İbn Haldun 17 Mart 1406'da ölmüştür.

Bu kısa biyografik malumat, Endülüs'ten Mısır'a ve Suriye'ye uzanan İslam coğrafyasında çok değişik siyasî yapılar içerisinde *devlet adamı* ve *âlim* olarak yaşamış, *siyasî hırs* sahibi bir şahsiyeti karşımıza çıkarır. Dönemin karmaşık siyasî yapısını, İbn Haldun'un bu hayatı yakından gözlemiş olmasını dikkate almadan Mukaddime'yi anlayamayız. Ama bu da yeterli değil. Karşımızda çağını aşan bir deha var. Onun düşüncesi klasik İslam düşünce geleneğine olduğu kadar, hayat tecrübesinin sağladığı zengin gözlemlere ve şahsî zekâsına dayanır.

İbn Haldun'un eserleri şunlardır: 1-*Lübabü'l-muhassal fî usulî'd-Din* (Fahredden Razi'nin el-Muhassal adlı eserinin çok az ilave ile kısaltılmış şekli; 2-*Şifaü's-sail li tehzibi'l-mesail* (Tasavvufun Mahiyeti adıyla türkçeye çevrildi); 3-*Kitabu'l-İber : Kitabu'l-iber ve divanu'l-mübtedei ve'l-haber fî eyyami'l-Arabi ve'l-Acemi ve'l-Berber ve men âserehum min zevî's-sultani'l-ekber* (7 cilt. 1 Mukaddime, 3 kitap). Buradaki mukaddime Mukaddime'nin girişidir. Bugün *Mukaddime* dediğimiz eser, bir giriş (hutbe), tarihin faziletine dair bir mukaddime ve umrana dair birinci kitaptan oluşur. İkinci ve üçüncü kitaplar 6 cilt halinde neşredilmiş olup tarihe dairdir (Bulak 1868).

İbn Haldun'un esas şöhreti bir bütün olarak *el-İber*'den değil Mukaddime'den, Mukaddime'de ortaya koyduğu *İlm-i Umran*'dan gelir. Tarih metodu ve tarih yazıcılığı hakkındaki düşünce ve tespitleri de çok önemli olmakla birlikte, O, Cemil Meriç'in deyişiyle tarihe "bir hazine-i evrak faresi" olarak yaklaşmıyordu. Bu dünyada *kalıcı ve geçici olanı tespit ederek kainatın (olup bitenin) esaslarını ortaya çıkarmak*; böylece hem geçmişin hem de geleceğin anlaşılmasını sağlamak için bir ilim arayışı içine giren İbn Haldun bu ilme *İlm-i Umran* adını verir. İbn Haldun'un asıl başarısı, tarih metodolojisinde sebep-sonuç ilişkilerine yaptığı vurgu değil, o güne kadar pek fark edilmeyen tarihî-toplumsal varlık alanını keşfetmesidir.

Mukaddime, tarihçilik mesleğine giriş olarak tasarlanır. Tarihçinin gerçekten bilimsel bir eser üretebilmesini sağlayacak metodolojik ve kültürel bilginin ansiklopedik bir sentezi olarak sunulur. İbn Haldun yeni bir bilim icat ettiğinin şuurundadır. Bu yeni ilmin *siyaset-i medeniye* ile aynı şey olmadığına işaret ederken şöyle der: "Umran yeni çıkarılmış ve kurulmuş bir ilim gibidir. Yemin ederim ki, insanlardan herhangi birinin bu sahada söz söylediğine vakıf olmuş değilim" (Mukaddime I: 260).

İbn Haldun esasen "yalnız bir deha" idi. Arap-İslam düşüncesinin herhangi bir akımına dahil değildi. Düşünüşü radikal bir değişimi simgeler ama ne öncüsü ne de takipçisi vardır. Hiç şüphesiz ondan etkilenenler olmuştur ama yeni yöntem ve kavramlar getirmesi dikkate alındığında kurduğu yeni ilmin başkaları tarafından geliştirilmediği görülür.

İbn Haldun toplum hayatının iki şeklini, bedevilik ve haderiliği, *geçim sağlama tarzı kriterine* göre tespit eder. Birlikte yaşayan insanlar çeşitli ihtiyaçlarını sağlarken coğrafya ve iklimin de etkisi altındadır. Mutedil iklime sahip yerlerde ziraat ve dolayısıyla yerleşik hayat yaygındır.

Bu kısa tanıtma yazısında onun kapsamlı eserinin muhtevasını ortaya koymak tabii ki mümkün değil. Ülkemizde ve dünyada bilim ve düşünce adamları onun fikirlerini yeniden ele alıp değerlendirmeye çalışıyorlar. XVI. Yüzyıldan itibaren Osmanlı-Türk düşüncesi üzerindeki etkileri tespit edilen İbn Haldun'un, dünyanın ve İslam âleminin yeniden sancılı bir doğum sürecinde olduğu günümüze de epeyce

Mehmet Öz

söyleyeceği sözünün olduğu muhakkak. Onun için hakkındaki araştırmalar devam ederken bu tür yayınların ona olan ilgiyi tazeleyerek arttıracığı ümit edilir.

Tıpkıbasım harika bir ciltle basan Vakıflar Genel Müdürlüğünü, eserin yayınlanmasına katkı verenleri ve Sayın Yusuf Turan Günaydın'ı tebrik ediyorum. Medeniyetimizin şaheserlerinin böyle kaliteli

tıpkıbasımlarının yapılması hakikaten büyük bir hizmettir. Devlet kurumlarının, uhdelinde olan bu gibi eserlerin tıpkıbasımlarını, tenkitli neşirlerini yapması veya desteklemesi takdire şayandır.

Kaynaklar

Meriç, Cemil (1977). *Umrandan Uygarlığa*. Ötüken Yayınları. İstanbul.

İbn Haldun (1982). *Mukaddime*. haz. Süleyman Uludağ. Dergâh Yayınları. İstanbul. 2 cilt.

Kozak, İbrahim Erol (1999). "İbn Haldun". *TDV İslam Ansiklopedisi*. (20). s. 1-8.

Yıldırım, Ali İhsan (32). "Necip Paşa Kütüphanesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*. (32). s. 494-495.